

CURS D'INTRODUCCIÓ A L'ANÀLISI ECONÒMICA DE LA SOCIETAT ACTUAL.

Sessió 1: La societat en la que vivim, una visió panoràmica.

L'objectiu d'aquesta sessió serà donar una perspectiva general del funcionament del capitalisme com a sistema social articulat que ens permeti, de forma panoràmica i molt general, apreciar els circuits d'integració econòmica i social de la població en el funcionament del capitalisme així com el lloc que ocupen les institucions privades (empreses) i les institucions públiques (l'estat) en el mecanisme de funcionament capitalista. A partir de l'establiment d'aquest marc general, en les sessions posteriors, es definirà més detalladament cadascun dels elements claus i s'analitzarà la seva evolució més recent.

La satisfacció de les necessitats en el capitalisme. El paper central del mercat.

Cada una de les persones que conformen la població mundial necessita cobrir diàriament el conjunt de les seves necessitats fonamentals. Existeix un debat important al voltant de les necessitats, sobre quines són les essencials i quines són contingents. Els ecòlegs ens expliquen que el metabolisme humà necessita diàriament al voltant de 30.000 Kcal per subsistir i que per tant, cobrir aquesta quota energètica esdevindria el primer llindar que cada individu necessita satisfer diàriament per a subsistir. D'altra banda, Marx sostenia que el conjunt de les necessitats humanes estan determinades per l'evolució històrica del capitalisme i per tant les necessitats humanes evolucionen d'acord amb els canvis materials. B. Malinowski, en el marc de la Ciència de la Cultura, considera dos axiomes al voltant de la satisfacció de les necessitats. Per una banda en el primer axioma sosté que tota cultura ha de satisfer el seu sistema biològic de necessitats (les imposades pel metabolisme, la reproducció, les condicions fisiològiques vinculades a la temperatura etc). En el segon axioma se sosté que tota manifestació que impliqui l'ús d'utensilis materials i la realització d'actes

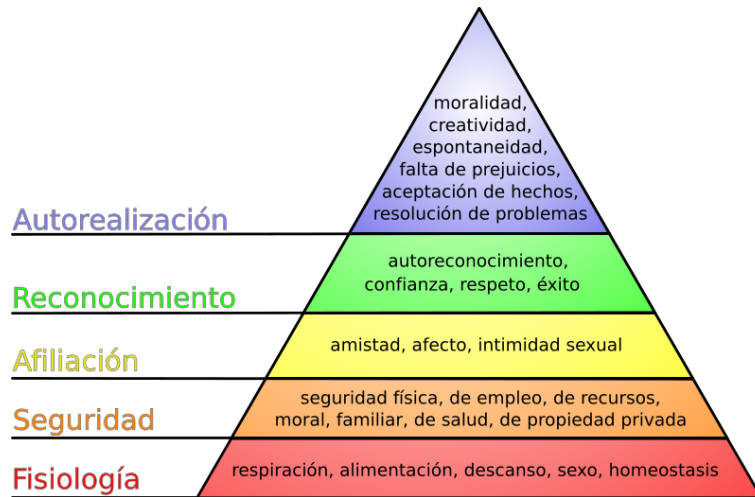
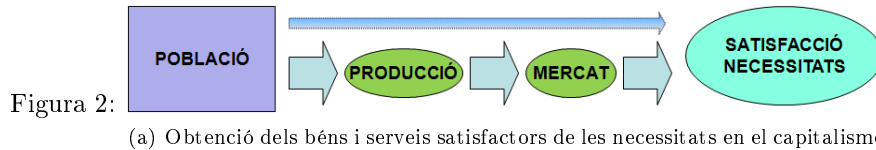

Figura 1: (a) La piramide de les necessitats de Maslow

simbòlics, pressuposa al mateix temps que s'ha donat importància a un tret concret de l'anatomia humana i que hi ha una referència, directa o indirecta, a la satisfacció d'una necessitat corporal. Finalment, com a darrera mostra del ampli debat existent al voltant de les necessitats, L. Doyal i I. Gough en la seva teoria de les necessitats humanes demostren l'existència de certes necessitats, que per la seva natura, són objectives i universals, són les necessitats bàsiques: la salut, a nivell fisiològic i vinculat a l'esperança de vida, i l'autonomia, vinculada a la dimensió social, cultural, d'enteniment i participació dels individus en societat. A partir d'aquest primer nivell de necessitats els autors desenvolupen la noció de necessitats intermitges que són considerades com a objectius de segon ordre, indispensables per aconseguir satisfer les necessitats bàsiques. Les necessitats intermitges estan agrupades dins d'unes categories més generals com ara: alimentació, habitatge, sanitat, educació i seguretat. Des del camp de la psicologia Maslow formula la piràmide que duu el seu nom i que aporta una jerarquia de les necessitats bàsiques.

En el marc del sistema capitalista l'obtenció dels elements que esdevenen satisfactors de les necessitats no és directa. Així per exemple, el fet de que una persona tingui la necessitat d'alimentar-se no pressuposa que la societat capitalista li proporcioni els aliments necessaris per cobrir aquesta necessitat o bé el fet de que una persona tingui la necessitat de disposar d'un habitatge per protegir-se del fred, la calor, la pluja i desenvolupar un espai de sociabilitat propi no significa, sota cap concepte, que el capitalisme proporcionarà a tothom

que ho necessiti aquest habitatge. En el capitalisme, un gran nombre de satisfactors de les nostres necessitats, o sigui aquells objectes, aliments o serveis, necessaris per satisfer les nostres necessitats, s'obtenen en el mercat i per tal de fer efectiva l'obtenció d'aquests satisfactors es imprescindible disposar de la quantitat de diners necessària per poder-los obtenir. Certament, existeix un important ventall de necessitats (per exemple les vinculades als afectes) que sovint es cobreixen en l'àmbit familiar o relacional comunitari, però fins i tot en aquests casos cada cop es més evident la mercantilització creixent en la cobertura d'aquestes necessitats. Així per exemple, l'atenció de les persones grans o els fills petits sovint es realitzava en el marc de les famílies, com una tasca de natura intergeneracional, ara cada cop són més estesos els serveis mercantils que cobreixen aquestes necessitats vinculada l'afecte i a l'atenció humana.

Podem resumir dient que malgrat totes les persones tinguem necessitats per cobrir, la satisfacció d'aquestes majoritàriament està vinculada a la possessió dels diners adequats per poder comprar en el mercat els elements necessaris per poder-les satisfer.

En la societat capitalista esdevé fonamental que la part de la població útil per al procés productiu pugui cobrir les seves necessitat bàsiques per així poder assegurar la reproducció permanent de la força de treball. En aquest sentit, totes aquelles esferes, d'oci, cura etc. que serveixen per millorar la condició física i psicològica dels treballadors i treballadores o que els ajuden a convertir-se en éssers integrats en la dinàmica productiva i cultural capitalista (educació, comunicació etc) esdevenen indispensable per la reposició en condicions aptes per a la producció de la força de treball.

La centralitat del mercat de treball en la societat capitalista.

Una característica fonamental del sistema capitalista és la gran divisió que s'estableix en el conjunt de la població entre els propietaris i els no propietaris dels mitjans de producció. Com diria F. Perroux "entre els amos i els serfs de les màquines". Per a la gran majoria de la

població, no propietària dels mitjans de producció, l'únic mecanisme existent per sobreviure, o sigui, de poder obtenir els diners necessaris per anar al mercat a cercar els satisfactors de les seves necessitats, és vendre la seva força de treball. Per a la majoria de les persones, les nostres possibilitats d'existència passen pel fet de posar-nos en venda al mercat laboral, convertir-nos en un individu-mercaderia desitjable per algun empresari. Si això es produeix, l'empresari en qüestió estarà disposat a pagar-nos un sou, sota el comprimis que nosaltres dediquem una certa quantitat d'hores del nostre temps de vida i de les nostres aptituds a produir sota les seves ordres, en el marc del seu procés productiu. Aquest element d'intercanvi de la força de treball entre els treballadors i l'empresari esdevé un dels elements centrals del sistema capitalista, donat que serà en el procés productiu on es produirà efectivament el procés d'explotació del treball en mans del capital, tal i com s'analitzarà en detall en una sessió posterior del curs.

Per tant, arribats a aquest punt, el que tenim és que la via reeixida d'inserció social, que el capitalisme programa per a la població no propietària, passa per que les persones es converteixen en una mercaderia desitjable pels empresaris. Si aquest procés es realitza de forma positiva l'obtenció del sou permetrà poder consumir en el mercat i obtenir allò que es consideri necessari per viure. Hem de tenir molt present que de totes les nostres qualitats, aptituds i característiques, les úniques rellevants per al capitalisme seran aquelles que li permetin desenvolupar els diferents processos productius. Per tant, considerar, tal i com és fa en el marc de la societat capitalista, el mercat de treball com l'única via d'inserció social, passa per consagrar aquesta instrumentalització de les persones humanes. A la pràctica aquesta concepció de la inserció social i del procés productiu, suposa la mutil·lació efectiva de les diferents aptituds i capacitats humanes potenciant només aquelles aptes per continuar assegurant la reproducció de la producció capitalista en les seves distintes vessants.

La impossibilitat d'inserció en el procés productiu suposa la marginació.

Per diferents motius, ja sigui per raons del mercat de treball, organització social o causes psicosomàtiques, existeix un important nombre de persones entre la població no-propietària que no podran vendre la seva força de treball, que no podran, per tant, transformar-se en mercaderia tal i com pressuposa la seva condició potencial. Així doncs, una part important de les persones queda exclosa de l'aparell produc-

tiu i es produeix per tant la seva marginació de la producció. Com a conseqüència d'aquesta marginació primera es produeix una segona marginació que és la que es deriva de l'impossibilitat d'aquestes persones de poder participar de l'esfera del consum donat que no han tingut la "sort" de convertir-se en mercaderia desitjada per a algun empresari i per tant no reben cap salari derivat del procés productiu. La població marginada de l'esfera productiva, es compon normalment d'aquells grups socials, la força de treball dels quals, no està en disposició de respondre a les exigències del intercanvi que la regla de la competència capitalista imposa en el mercat: "mestresses de casa", persones grans, nens i joves, incapacitats, disminuïts, malats, aturats, etc. La producció capitalista exigeix una mà d'obra que sigui jove, qualificada, ràpida, forta, capaç, sana i adaptable, exigències que les persones mencionades freqüentment no poden aportar.

L'Estat i la caritat com elements que possibiliten la integració via consum del marginats de l'esfera productiva.

Les persones marginades que componen tots aquests grups presentats anteriorment es veuen obligades a oblidar-se de la seva condició "d'individus autònoms" i situar-se en la condició de "membres de", posició subordinada des de la qual tindran accés a l'esfera del consum per estar en relació de dependència amb la població-mercaderia, ja sigui mitjançant el suport de la família, l'estat o les organitzacions caritatives. Aquesta condició de subordinació que moltes persones es veuen forçades a acceptar per sobreviure esdevé una veritable bomba psicològica que, en molts casos, es converteix en una font de frustració i tristesa vital, agreujada per la concepció social que tendeix a considerar "escòria" a tot aquell que no treballa en les condicions que el capitalisme ha dissenyat i ha de dependre o dels programes d'atenció social o de la caritat per a poder subsistir.

Com es veurà en sessions posteriors del curs, l'Estat juga un paper clau en l'organització superestructural del capitalisme. A grans trets podem dir que el seu paper fonamental es basa en assegurar el desenvolupament reeixit del procés d'acumulació capitalista. Aquest paper de suport al procés d'acumulació l'Estat el garanteix fonamentalment a través de la seva intervenció en l'economia, donant suport directe o indirecte (via infraestructures, per exemple) als processos productius, a través de la legislació i a través del control i la repressió de tot allò que pugui pertorbar el bon funcionament de la societat capitalista. No obstant, per tal que la població accepti el capitalisme com a mode de producció hegemònic l'Estat es veu obligat a dedicar una part dels

seus recursos al que es coneix com a "legitimació", això suposa sufragar certes despeses de contingut social (pensions, despesa sanitària, educativa, etc). És el que es coneix com l'Estat del Benestar.

A través del mecanisme de legitimació molta població que es rebutjada del procés productiu aconseguirà els recursos necessaris per poder comprar en el mercat allò necessari per a satisfer les seves necessitats. Cal tenir en compte que, en la majoria de processos propis de la funció legitimadora de l'Estat, també és present la centralitat del mercat de treball pel fet que molts dels subsidis oferts per l'Estat estan subjectes al fet d'haver passat prèviament pel mercat de treball. Així per exemple, els subsidis d'atur, les baixes per malaltia o les pensions de jubil·lació depenen del fet d'haver estat durant un temps determinat, individu-mercaderia. Fins i tot, els anomenats subsidis no contributius, en principi desvinculats de l'esfera laboral, també estan plenament vinculats amb el treball assalariat donat que, en molts casos, el fet de que una persona beneficiària del subsidi rebutgi una oferta de feina significa la pèrdua d'aquest. Per a totes aquelles persones que per diferents raons tenen negada la via de inserció al consum a través del mecanisme de l'Estat del Benestar, sovint pel fet que mai han pogut convertir-se en individus-mercaderia, només els queden les institucions caritatives com a darrer recurs per obtenir alguns diners que els permetin poder convertir-se en consumidors.

Veiem per tant com la marginació i la pobresa no són circumstàncies naturals ni fruit de l'atzar sinó que són conseqüència directa del propi funcionament del sistema capitalista que, en la seva dinàmica productiva, s'encarrega de crivellar a la població usant només per a ser explotada aquella part que ofereix les garanties d'utilitat productiva. Per a la població totalment rebutjada només queda com a mecanisme de subsistència la voluntat caritativa de les "bones persones".

Evolució recent de la dinàmica capitalista

Com és veurà en sessions posteriors del curs, el capitalisme a través de la seva evolució està incidint i modificant els elements centrals de la seva regulació com a sistema. Concretament, veiem com a través de l'estratègia neoliberal han estat permanents les reformes sobre el mercat de treball, amb un doble objectiu: adequar de forma precisa la mà d'obra a les condicions sempre canviants dels processos productius i abaratir-ne el cost per a l'empresari. L'estratègia neoliberal també ha afectat de forma important l'altre pilar fonamental del capitalisme, l'Estat. Com es veurà amb detall més endavant, la dinàmica actual, a través de les successives reformes de l'Estat del Benestar, comporta que cada vegada siguin menys i més selectius els recursos que l'Estat

destina a la funció de legitimació. Les conseqüències evidents que això està comportant pel conjunt de la població es poden concretar en un sotmetiment permanent a la dinàmica del treball assalariat, cada cop amb condicions més precàries, per tal d'aconseguir el recursos necessaris per viure, i un increment dels individus marginats, que cada cop troben menys suport de les institucions públiques per poder sobreposar-se al les trencadisses vitals ocasionades des del mercat de treball capitalista.

Bibliografia complementària

- José Iglesias Fernàndez. "El derecho ciuddano a la renta básica". Ed: Los libros de la catarata.
- Andrés Bilbao. " El trababajo precario". Ed: Los libros de la catarata".
- Manfred Max-Neff. "Desarrollo a escala humana". Ed Icaria.
- Bronislaw Malinowski." Una teoría científica de la cultura". Ed Sarpe.
- L.Doyal , I Gough. "Teoría de las necesidades humanas". Ed FUEM-Icària.
- S. Bowles y R. Edwards. " Introducción a la Economía: competencia, autoritarismo y cambio en las economías capitalistas". Ed Alianza Universidad Textos.

Josep Manel Busqueta i Joan Junyent,

Seminari d'economia crítica Taifa